

Бібліотечка "Часи козацькі"

НОКІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ

ВИПУСК
26

Київ-2017

Науково-дослідний центр “Часи козацькі”
Українське товариство охорони пам’яток історії та культури
Центр пам’ятокознавства НАН України і УТОПІК
Історико-культурна асоціація “Україна–Туреччина”
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України
Інститут археології НАН України

**НОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАМ’ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ**

**Збірник
наукових статей**

Випуск 26

Київ – 2017

Рекомендовано до друку
Вченою радою Центру пам'яткознавства
НАН України і УТОПК
(протокол № 4 від 25 квітня 2017 р.)

Редакційна колегія:
Титова О.М. (відповідальний редактор)
Біляева С.О., Виноградська Л.І., Гоменюк В.М., Івакін Г.Ю.,
Константинов В.О., Моця О.П., Сенченко Н.М., Супруненко О.Б.,
Терпиловський Р.В., Франчук В.Ю.

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19,
тел./ф.: (044)280-64-69; e-mail: m-center@ukr.net

Видання зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації –
серія КВ № 16328-4800Р від 02.02.2010 р.)

З М І С Т

І. ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Моця Олександр (Київ) Деякі нагальні проблеми археологічних досліджень пам'яток післямонгольських та козацьких часів	8
Моця Олександр, Томашевський Андрій, Борисов Артем, Павленко Сергій, Мисак Володимир (Київ) База даних археологічних пам'яток України 2-ї половини XIII – початку XVIII ст.: завдання та методика	11
Титова Олена (Київ) Питання обліку нерухомих пам'яток і пам'ятних місць українського козацтва	13
Сиволап Михайло (Черкаси) Проблема дозaporізьких Січей	17
Харлан Олександр (Дніпро) «Новобогородицька фортеця» як об'єкт пам'яткоохоронних досліджень 2005 р.	22
Мокляк Володимир, Супруненко Олександр (Полтава) Місце церкви Покрови Пресвятої Богородиці у с. Жуки Полтавського району	33
Івакін Гліб, Чмиль Леся, Чекановський Андрій, Івакін Всеволод (Київ) Знахідки XVI – XVIII ст. з науково-рятвних розкопок Київського Подолу у 2016 р. (вул. Кирилівська, 37).....	37
Войтюк Олексій (Рівне) Археологічні дослідження міста Дорогобужа періоду XV–XVI ст.	47
Баюк Віктор (Луцьк) Середньовічна переправа Лучеська (за матеріалами археологічної локалізації та розвідкових досліджень пам'ятки).....	54
Прядко Олександр (Переяслав-Хмельницький) Городище в с. Іркліїв на Черкащині	61
Готун Ігор, Казимір Олександр (Київ) Комплекс козацької доби на чернігівському посаді	68
Шерстюк В'ячеслав, Яремченко Віталій (Полтава) Говтвянська битва 1638 р.: історико-археологічна реконструкція	77
Охріменко Анатолій, Овчаренко Михайло, Приймак Віктор, Штанько Анатолій (Суми, с. Котельва Сумської обл.) Майдани і кургани північно-східного сектора округи Більського городища (лівий берег Ворскли).....	83
Жданов Дмитро, Масленко Владислав (Одеса) Матеріальні пам'ятки козацької доби в Одесі	87
Мазурик Юрій (Луцьк) Старосільський моноцикл: особливості керування на воді і подібність цього принципу у козацькій суднобудівній традиції	90
Погоржельська Ірина (Київ) Дослідження текстилю з поховання полковника Миколая Киселя в Успенській церкві с. Низкиничі на Волині	95
Векленко Віктор (Дніпро) Українські хрести лівобережного Полісся XVIII–XIX ст.	99
Векленко Віктор, Христян Геннадій (Дніпро) Українські хрести Середнього Подніпров'я XVIII–початку XX ст. (попередній огляд)	105

Березова Світлана, Терещук Оксана (Київ) Потир спадкоємця роду гетьмана Павла Полуботка в колекції НМІУ.....	115
Батюк Андрій (Чернігів) Клинкова зброя у фондовій колекції НКЗ «Гетьманська столиця».....	119
Берест Юрій (Охтирка) Бердиш з колекції Охтирського краєзнавчого музею.....	122
Попельницька Олена (Київ) Побутові речі XVII ст. з Національного музею історії України: ілюстрація до історії повсякденності.....	124
Шелеметьєва Тетяна, Денисенко Андрій (Запоріжжя) Казани XVIII ст. з колекції Національного заповідника «Хортиця».....	134
Ткаченко Олександр, Яремченко Віталій (Полтава) Полтавські кахлі з гончарної майстерні рубезу XVII – XVIII ст. (за матеріалами досліджень 2007 р.).....	139
Губочкін Микола (с. Кропивна) Глиняні лопьки для куріння тютюну XVII-XVIII ст. з с. Кропивна на Черкащині....	145
Виногородська Лариса Лариса Археологічні дослідження у м. Хмільник Вінницької області.....	148
Івакін Всеволод, Починок Ельвіра, Чміль Леся (Київ) Гутне виробництво в Іванківському районі на Київському Поліссі.....	166
Борисов Денис (Київ) Скляний посуд XVIII ст. для зберігання рідин та сипких речовин з території Софійського монастиря.....	172
Чернова Ксенія (Київ) Історія скарбу Великої церкви Києво-Печерської лаври XVII – XVIII ст.	178
Старенький Ігор, Нечитайло Павло (Кам'янець-Подільський) Нумізматичний матеріал з розкопок на площі Польський ринок у Кам'янці-Подільському в 2016 р.....	182
Ільків Микола (Чернівці) Портативні сонячні та механічні годинники нового часу за матеріалами археологічних досліджень Хотинської фортеці.....	189
II. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	
Ластовський Валерій (Київ), Куштан Дмитро (Черкаси–Київ) Рання історія Черкас крізь призму міфотворчості.....	195
Священко Зінаїда (Умань) Становлення козацького землеволодіння на Уманщині (XV – середина XVII ст.)....	200
Брель Ольга, Діденко Яніна (Чигирин) Чигирин як арена військових дій кінця XVI – XVII ст.....	203
Рябуха Юрій (Маріуполь) Козацька кіннота часів Хмельниччини.....	11
Чмихало Григорій (Одеса) Збройні сили українсько-шведського союзу на полі Полтавської битви 1709 р.....	16
Філіпова Ганна (Київ) Візити гетьмана Івана Мазепи до Москви у 1689 та 1698 роках: політичні та побутові особливості.....	19
Майнгардт-Гоголь Наталія (Хмельницький) Полковник Омелян Купченко у Визвольній війні 1648 – 1657 років (с. Шрубків, Летичівський район, Хмельницька область).....	25

Яремченко Віталій, Лаврінченко Алла (Полтава) Норми європейського права в судовій практиці Полтавського міського суду другої половини XVII століття (за «Актовими книгами Полтавського городского уряду XVII віку»).....	30
Гончарова Ольга (Умань) Інститути влади України та Англії у контексті революційного руху 40-70-х рр. XVII ст.: спроба порівняльного аналізу	36
Жуковський Мирослав (Нікополь) Призабутий ювілей з історії міста Нікополя	40
Несвідоміна Ніна, Капустіна Ірина (Конотоп) Гетьманська резиденція – Батурин	48
Приходько Юрій (Умань) Проект суспільно-економічної модернізації України козацького полковника Ю. Немирича	50
Синяк Іван (Київ) Військова канцелярія Коша в системі розвідки Війська Запорозького Низового в добу Нової Січі (1734 – 1775).....	59
Коваленко Оксана (Полтава) Ремісники Гетьманщини на сторінках Рум'янцевського опису.....	63
Панченко Володимир (Київ) До історії магдебургії та геральдики містечка Ляхівці останньої чверті XVIII ст. (за матеріалами родинного архіву князів Сапег).....	67
Шараф-Уралі Олександр, Шамян Сергій (Миколаїв) Вірменські поселенці на землях Вольностей Запорозьких.....	271
Нікольченко Юзеф (Маріуполь) Відзнаки козацької звитяги.....	275
Кот Сергій (Київ) Доля реліквій Українського козацтва, повернутих з Росії до України.....	279
Задунайський Вадим (Львів) Деякі аспекти матеріального забезпечення Донського козацтва Московським Царством в 40-х – 70-х рр. XVII ст.	286
Пономаренко Владислав (Київ) Покарання за цивільні та кримінальні злочини за козацьким звичаєвим правом.....	292
Бугера Ірина (Чернігів) Чернігівське козацтво в історії церкви св. Катерини.....	296
Сенченко Наталія (Київ) Свято-Покровський собор у м. Охтирка як пам'ятка церковного зодчества XVIII ст.	303
Миколайко Тетяна (Чернігів) Композиції монументального живопису кінця XVIII – початку XIX ст. у Троїцькому соборі Чернігова	307
Бартош Алла (Київ) Справа щодо надіслання до Лаври «в уклад» ієросхимонахом Григорієм Голубом 49-ти кипарисних дошок з Запорізької Січі. За документами ЦДІАК України	312
Рига Данило (Чернігів) Початковий етап будівництва споруди для Чернігівської класичної чоловічої гімназії та організація навчально-виховного процесу в ній на початку XIX ст.	317
Шматко Анастасія (Київ) Загальносвітові тенденції у військовій культурі України: козаки та самураї.....	320
Матвійшин Ярослав (Київ) Математичні науки в учбових закладах України Козацької доби	324

Луняк Євген (Ніжин) Українське козацтво в творчості Вольтера	331
Кривошея Ігор, Кривошея Ірина, Якименко Людмила (Умань) Повстання/війна 1768-1769 р. на сторінках часопису «Кіевская старина» (1882 – 1906 pp.)	340
Сокульський Арнольд (Запоріжжя) М.В. Гоголь: велич України (до річниці від дня смерті)	347
Бушак Станіслав (Київ) Найшасливіший день у житті Іллі Рєпіна (до 125-річчя триумфу його картини «Запорозьці пишуть листа турецькому султану»)	350
Савчук Юрій, Савчук Марія (Київ) Невідомі матеріали виставки «Український портрет XVII–XX ст.» у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка в 1925 р. з архіву УВАН у Нью-Йорку	357
Походяща Олена (Київ) Портрети гетьмана Івана Самойловича з колекції «Українського музею» Павла Потоцького	368
Ляпіна Тетяна (Київ) Родина Соколиків і Музей гетьманства	371
Стахурська Анастасія (Ніжин) Лялька-мотанка як пам'ятка духовної культури України	374

ІІІ. ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

Акічев Шаміль (Конотоп) Козацька топоніміка Конотопщини	385
Гончаренко Аліна (Київ) Печерський Патерик у контексті церковно-політичного протистояння України-Русі та Речі Посполитої	391
Денисюк Василь (Умань) Українське релігійне письменство XVII ст. як посередник у засвоєнні біблеїзмів	398
Єфименко Ірина (Київ) Назви козацьких поселень Південно-Східної України (на матеріалі ойконімів Донецької області)	405
Іваненко Олександр (Київ) Догрецькі назви Таврики. <i>Павтікάλαιον</i> і <i>Павтікάλης</i>	413
Ковалець Тарас (Чернівці), Боровяк Альберт (Варшава) «Реляція з обозу в Крилові»: джерело до історії козацького повстання 1638 року	421
Лазаренко Олеся (Київ-Берлін) До джерел вивчення українсько-польських мовних взаємин у XVII ст.: «Словник мови Яна-Хризостома Пасека»	430
Марченко Тетяна (Київ) Походження і структура прізвищ неурядової старшини Гетьманщини	433
Нікольченко Марія (Маріуполь) Поетизація козацтва як явища в оповіданні В.Потапенка «Чарівниця»	450
Осінчук Юрій (Львів) Лексика на позначення виконавців та учасників богослужіння в «Історичному словнику українського язика» за ред. Є. Тимченка	455
Радкевич Галина (Київ) Назви страв козацької кухні	466
Рева Лариса (Київ) Літературна біографіка Конотопщини	472

Штаденко Уляна (Київ)	
Вивчення дієслівного словотворення у лінгвоукраїністиці.....	479
Яцій Василь (Київ)	
До походження українських антропонімів (на матеріалі «Ресстру Війська Запорозького 1649 року»). XI.....	483
Андрієнко Лілія (Київ)	
Композити в українському бароковому тексті: генеза, структура, стилістична вмотивованість.....	489

IV. ТЮРКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Біляєва Світлана, Фіалко Олена (Київ), Гуленко Кім (Запоріжжя)	
Археологічні дослідження поселення біля с. Тягинка у 2016р.....	495
Нечитайло Павло, Болтанюк Петро, Ігор Старенький (Кам'янець-Подільський), Черновол Дмитро (Київ)	
Дослідження Турецької башти (Людвисарні) XVII – I половини XVIII ст. у Кам'янці-Подільському.....	503
Мірущенко Олександр (Запоріжжя)	
Військо Запорозьке, Російська імперія, Кримське ханство, Туреччина: конфлікти, компроміси, дійові особи при вирішенні «південного питання» у XVIII ст.....	509
Якубова Тетяна (Київ)	
Турецька тема в історії України за матеріалами фонду літератури польською мовою відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ.....	513
Федорук Андрій (Чернівці)	
Османські бойові слони в Хотинській війні 1621 р. у світлі вітчизняної та зарубіжної історіографії.....	515
Грига Віктор, Калініченко Віталій (Чернівці)	
Предмети кінського спорядження з Хотинської фортеці (дослідження 2016 р.).....	520
Пивоваров Сергій (Київ), Калініченко Віталій (Чернівці)	
Наконечники лучних стріл з матеріалів дослідження Хотинської фортеці у 2016 р.....	524
Гуленко Кім (Запоріжжя)	
Середньовічні поселення на північному узбережжі Азовського моря за даними археології.....	528
Вілінов Юрій, Шишков Сергій (Запоріжжя)	
Дослідження та введення у науковий обіг сферококусів, врятованих у місті Старий Крим.....	533
Алядінова Діляра, Тесленко Ірина (Київ)	
Нова пам'ятка османського часу в околицях Бахчисараю (дослідження 2013 р.).....	541
Пархоменко Ніна (Київ)	
Осман Хамді-Бей – засновник археологічного музею в Стамбулі.....	550
Чореф Михайл (Нижневартовск, РФ)	
Лапидарная надпись Кантемира и Татара из Бахчисарая как исторический источник.....	552

V. ГІПОТЕЗИ ТА ДИСКУСІЇ

Анатолій Петровський (Южноукраїнськ)	
Міфічні літописи та природа їх появи.....	556
Юрій Ковальський (Миколаїв)	
Витоки станового військово-землеробського населення на території України.....	567

Нові

Н-73 дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. праць / О.М.Тигова (відпов. ред.), Біляєва С.О., Виногородська Л.І. [та ін.] ; Наук.-досл. центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Істор.-культ. ас-ція "Україна-Туреччина", Ін-т мовознавства ім О.О. Потебні НАН України, Ін-т археології НАН України. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. Вип. 26. – 572 с. – (Серія : «Бібліотечка «Часи козацькі»).

До збірки вміщено статті та повідомлення, в яких висвітлюються результати вивчення пам'яток археології, історії, архітектури, писемності українського козацтва, колекцій у музейних збірках, дослідження об'єктів кримськотатарської та османської культурної спадщини.

Для всіх, хто цікавиться історією, археологією, проблемами мовознавства та пам'яткознавства пізнього середньовіччя.

УДК 94(477)

ББК 40.72

Наукове видання

**НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ В УКРАЇНІ**

Збірник наукових праць

Випуск 26

Упорядкування	О.М. Титова
Редагування	В.М. Гоменюк
Комп'ютерне складання і макетування	С.А. Циганков
Відповідальний за випуск	О.М. Титова

За достовірність фактів, посилань, приміток,
коментарів відповідає автор (автори) публікації

Підписано до друку 24.07.2017 р.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 33,25.
Обл.-вид. арк. 47,23. Наклад 100 прим.
Зам. № 1432.

Видавець

Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 2429 від 07.02.2006 р.)
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19, м. Київ, 010015, Україна
m-center@ukr.net, тел./ф.: (044)280-64-69

Виготовлювач

ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20,
тел. +380(4631)90995

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.